

VIL·LA ROMANA DEL VINYET: NOVES APORTACIONS

**JOAN GARCIA I TARGA
VÍCTOR REVILLA CALVO**

L'objectiu d'aquest estudi és analitzar les evidències materials de les quals disposem fins al moment per valorar la significació de la zona del Vinyet com a lloc d'assentament en època romana. En aquest sentit, es prenen com a referència les diverses troballes efectuades al llarg d'aquest segle per afeccionats locals, així com tot un seguit de ceràmiques cedides per aquests per efectuar el seu corresponent estudi tipològic i cronològic. Finalment, proposem una integració de les consideracions fetes amb anterioritat dins del discurs interpretatiu que incideix en l'àmbit rural de les zones litorals en època romana, i s'estableixen els corresponents paral·lels amb d'altres jaciments propers.

VIL·LA ROMANA DEL VINYET: NOVES APORTACIONS

ANTECEDENTS I CONTEXT ARQUEOLÒGIC

Coneixem amb el nom del Vinyet una partida situada a l'extrem oest del nucli urbà de Sitges. El Vinyet es localitza a la plana costanera situada entre la platja i la riera de Ribes. Era una zona favorable a l'ocupació i l'explotació humana del seu territori. El lloc és ocupat des del segle XIV per una ermita establerta, probablement, sobre les restes d'un assentament romà. (Figura 1.)

Les dades de les quals disposem actualment sobre el Vinyet són el resultat de troballes fortuïtes, descontextualitzades i esporàdiques, obtingudes per afeccionats locals. Com a conseqüència d'aquesta situació, no coneixem ni l'entitat ni la tipologia de l'hàbitat al qual corresponen les troballes, encara que sempre s'ha parlat que es tractaria d'una vil·la amb característiques semblants a les que es coneixen en altres llocs del litoral del Penedès-Garraf. Els exemples més coneguts que es podrien posar com a paral·lels són les vil·les de Darró (Vilanova i la Geltrú) i el Vilarenc (Calafell) (LÓPEZ MULLOR et al., 1992; PALET, POU, REVILLA, 1993). Simultàniament, és difícil establir el moment inicial de l'establiment i la seva evolució posterior durant tota l'època romana.

La primera i més espectacular evidència material del lloc del Vinyet és un sarcòfag trobat a la segona meitat del segle XIX (FERRER, 1945-46). No es coneixen ni les circumstàncies, ni la localització de la troballa.

Tenim coneixement de diverses actuacions portades a terme per afeccionats des de mitjan d'aquest segle. Malgrat les seves limitacions metodològiques, dins d'aquestes, les més interessants i millor documentades són les realitzades per en Josep Carbonell i Gener (1948) i Albert Ferrer (1951; 1955). Les actuacions de Josep Carbonell, complementades per les efectuades per Ferrer, permeteren identificar part d'una necròpolis romana baix imperial. Posteriorment, aquests esforços no van tenir continuïtat, i les úniques dades amb les quals comptem es limiten a recollides superficials de materials arqueològics diversos que, només en certs casos, s'han donat a conèixer.

Les dades disponibles han estat referenciades per diversos treballs de síntesi sobre el poblament romà rural (GORGES, 1979; REVILLA i MIRET, 1994) i a l'Inventari del Patrimoni Arqueològic Comarcal (IPAC, 1988) sense modificacions.

EL VINYET: ESTRUCTURES ARQUITECTÒNIQUES I NECRÒPOLI

Els treballs de Josep Carbonell i Antoni Ferrer el 1948 presenten tota una gamma de restes materials corresponents a un assentament de gran entitat arquitectònica. En concret, se'ns parla de tessel·les, fragments d'estuc pintat, peces de marbre i fragments d'opus signinum. Es tracta, òbviament, d'elements característics de les infraestructures, equipaments i programes decoratius propis a l'arquitectura domèstica romana (CARBONELL, 1948; FERRER, 1951; MIRET, 1988).

La mateixa intervenció permeté descobrir les restes d'una conducció hidràulica realitzada amb morter i tègula que es pogué seguir al llarg d'uns deu metres. Tant Carbonell com Ferrer esmenten la seva relació amb el que anomenen una "calçada". Es tracta d'una obra molt sòlida, de 3,40 metres d'amplada, realitzada amb una barreja de morter i materials diversos. La descripció i el dibuix fets pels excavadors no són prou explícits per establir les característiques d'aquesta construcció. A més a més, sembla que tampoc es va excavar aquesta estructura en superfície, i que només es coneix la seva secció. És possible, doncs, que aquest sector, anomenat *calçada*, sigui part de la coberta de la canalització. De fet, el dibuix d'aquesta mostra només la

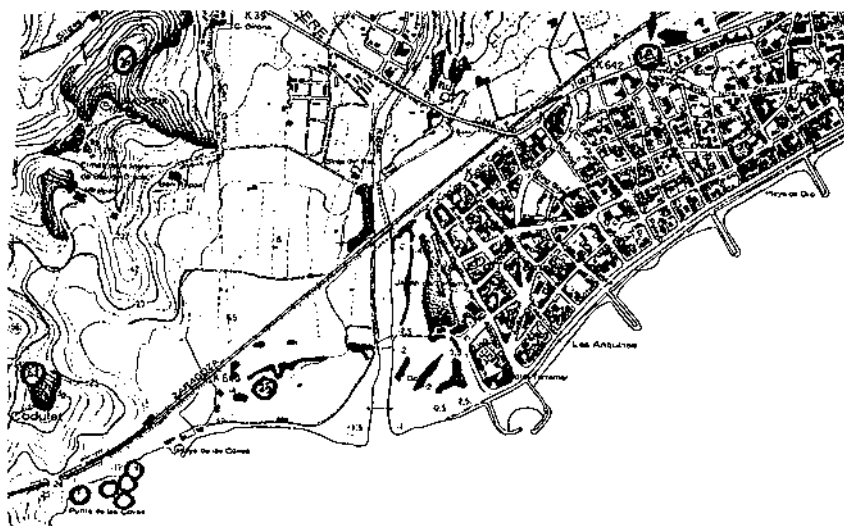

Figura 1. Situació de la vil·la romana del Vinyet (Sitges, el Garraf). Plano Topogràfic del Àrea Metropolitana de Barcelona. Hoja X-012. Escala 1:10.000.

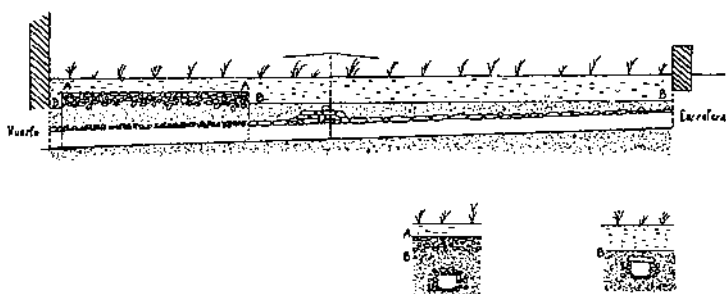

Figura 2. "Corte longitudinal de la acequia y sección de la calzada (A). B es el nivel primitivo del lugar. Los detalles representan los cortes de la acequia en sus dos extremidades al descubierto". Secció de les estructures referides per Josep Carbonell i Gener (1948).

base formada per tègules i pràcticament no apareixen restes del que serien els murs de tanca. (Figura 2.)

L'aportació més interessant dels treballs de Carbonell és la identificació d'un petit cementiri rural d'època romana tardana. Les excavacions van permetre recuperar fins a quatre enterraments de tipologia diversa.

1. **Enterrament en àmfora**, dins del qual es trobaren les restes d'un nen (FERRER, 1951:192). El recipient és del tipus Almagro 52-Keay XXVIIB, que es data entre inicis del segle IV i mitjan segle V després de Crist a la necròpolis de Tarragona (Keay, 1984: 224). També en trobem mostres a l'abocador de Vila Roma cap a mitjan segle V després de Crist (TED'A, 1989: 260). (Figura 3.)

2. **Enterrament en fossa amb pavimentació de tègula**. La sepultura es completava amb una altra tègula situada als peus i es tanca-va amb una capa de formigó (FERRER, 1951: 193-194.) (Figura 4.)

3. **Dos enterraments fets en obra**. Es tracta de construccions de planta rectangular, molt sòlides, fetes amb una barreja de formigó i materials diversos (pedres, còdols i elements d'enderroc tals com estucs, marbres, etc.). Tant les parets com la pavimentació dels sepulcres eren recobertes per una capa de morter. Una de les tombes encara conservava les llosses de cobriment. La descripció dels seus excavadors fa pensar que no es tracta de tombes contemporànies (figura 5). Una d'aquestes conservava restes de recipients de vidre, potser part d'un aixovar funerari.

Aquestes troballes vénen a afegir-se al sarcòfag aparegut al segle passat i del qual no coneixem la localització exacta, ja que només s'esmenta la proximitat a l'ermita del Vinyet (FERRER, 1945-46: 366). Es tracta d'un sarcòfag fet amb pedra local, amb decoració de solcs verticals, tipus que a la necròpoli paleocristiana de Tarragona es data al llarg del segle III i en els començaments dels segle IV després de Crist. (FERRER, 1945-46; DE AMO, 1979.) (Figura 6.)

Les minses dades sobre el tipus d'hàbitat del Vinyet es poden completar amb el sondeig efectuat l'any 1952. Els treballs es centren a la mateixa ermita, més en concret, a la seva banda nord-est. S'identificaren dos nivells d'ocupació. Al primer corresponen murs de 60 centímetres de gruix construïts amb morter i pedres ben treballades. Aquesta estructura sembla que va ser destruïda, ja que Ferrer esmenta l'existència d'un potent nivell de materials ceràmics i constructius. En concret, s'esmenten ceràmiques sigil·lades de l'alt Imperi.

Per sobre s'edificà una nova estructura per a la qual es reaprofitaren materials de l'anterior ocupació. Ferrer defensa que aquesta segona fase i la necròpoli són contemporànies (FERRER, 1955: 174-175).

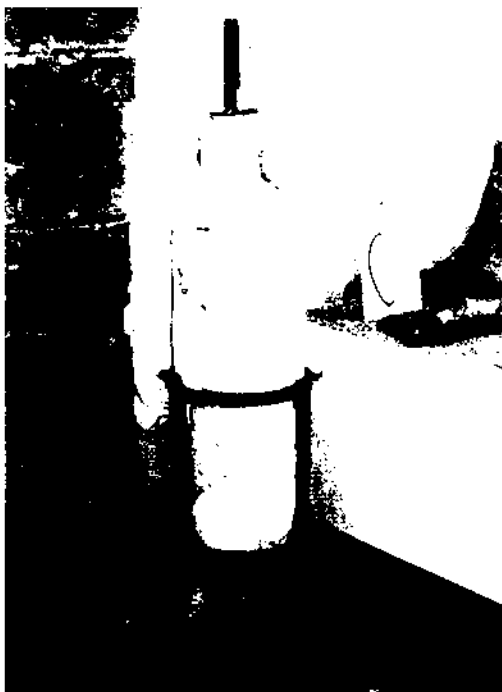

Figura 3. Àmfora funerària tipus Almagro 52- Keay XXVIIB.

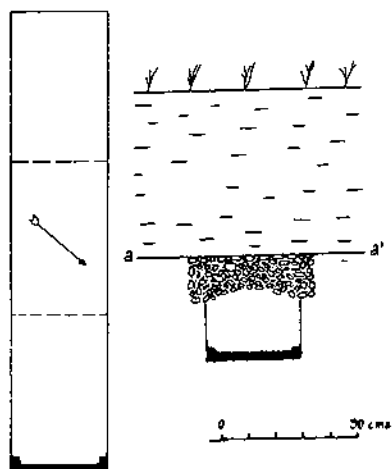

Figura 4. Planta i secció de la tomba número 4 (Carbonell i Gener, 1948).

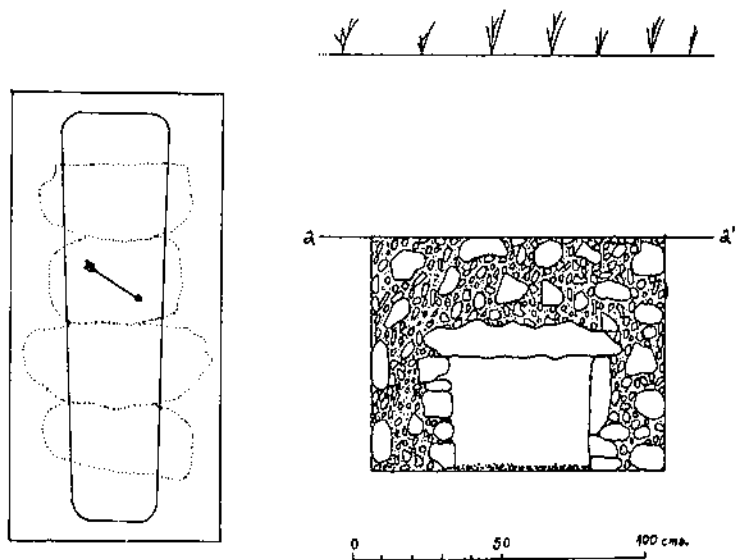

Figura 5. Planta i secció de la tomba número 3 (Carbonell i Gener, 1948).

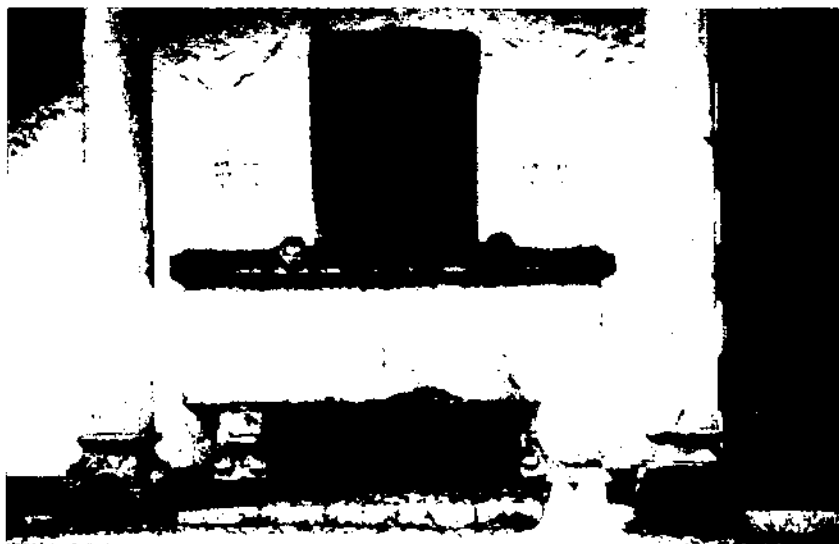

Figura 6. Sarcòfag de la vil·la romana del Vinyet. Situat tradicionalment al Racó de la Calma (Sitges).

MATERIALS CERÀMICS (figs. 7, 8 i 9)

Les intervencions esmentades fins ara tenen com a inconvenient l'absència tant de materials ceràmics conservats com de descripcions acurades. L'estudi de materials ceràmics que presentem a continuació serveix, d'alguna forma, per completar la informació que es desprèn de les diverses intervencions.

Tanmateix, convé precisar que es tracta d'un lot de materials heterogeni, recollit superficialment en aquesta zona i cedit per afectacionats locals.

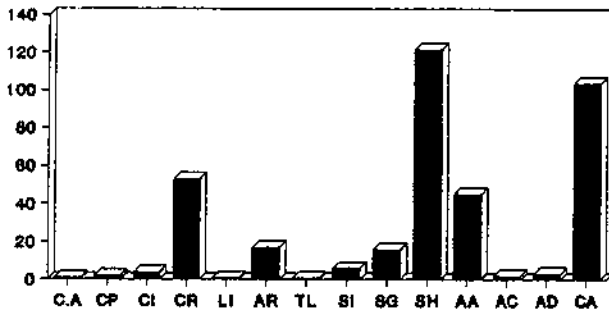
Disposem d'un total de 377 fragments ceràmics que inclouen vaixelles de taula i de cuina romanes de diverses procedències i cronologies. La immensa majoria d'aquestes corresponen a època imperial. L'absència de ceràmiques comunes, d'àmfores, dòlia i altres elements domèstics no és gens representativa i reflecteix el procés de selecció que resulta d'una prospecció realitzada sense criteris científics. Aquest mateix fet impedeix analitzar la distribució espacial dels materials i l'establiment d'una eventual distinció funcional de sectors de l'assentament.

Com hem assenyalat, deixant de banda els escassos fragments atribuïbles a l'època tardo-republicana, la immensa majoria de produccions corresponen a l'Imperi. D'aquestes dominen, de forma absoluta, les ceràmiques dels segles I-II després de Crist: terra sigil·lada gàl·lica, T. S. hispànica (les més nombroses), T. S. africana A, i les produccions inicials de les ceràmiques de cuina africana.

Les ceràmiques de l'Antiguitat tardana apareixen en proporció minoritària i només indiquen una certa continuïtat en l'ocupació del lloc dins els segles IV i V després de Crist.

El material, en resum, mostra un període d'ocupació prou ample, que coincideix amb el que coneixem de poblament rural al Garraf i àrea litoral del Penedès (REVILLA i MIRET, 1994). Tanmateix, no permet establir l'evolució de l'hàbitat o les seves característiques; seria agosarat, per exemple, intentar deduir una fase o fases principals a partir de l'abundància de certes produccions. Un altre problema és la dificultat de relacionar cronològicament l'assentament i la necròpoli.

TIPUS DE MATERIALS CERÀMICS

GRÀFIC 1

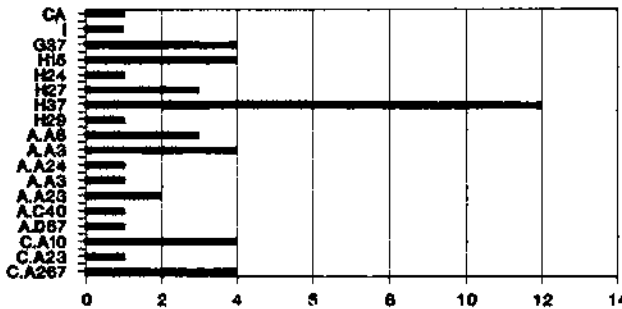
C.A	Campaniana A
CP	Ceràmica Pònica
CI	Comuna Itàlica
CR	Comuna Romana
LI	Llitània
AR	Amfore Romana
TL	Toro Lent
SI	Terro Sigil·lata Itàlica
SG	Terra Sigil·lata Sud-Gal·lica
SB	Terra Sigil·lata Hispànica
AA	Terra Sigil·lata Africana A
AC	Terra Sigil·lata Africana C
AD	Terra Sigil·lata Africana D
CA	Comuna Africana

Recollida superficial.

Nº fragments: 377.

Figura 7. Gràfic 1. Tipus de materials ceràmics. Per fragments.

MATERIALS IMPORTACIÓ. VORES

GRÀFIC 2

CA	Campaniana A
I	Comuna Itàlica
G37	T.S.Sud-Gal·lica (Forma Drag.37)
H16	T.S.Hispànica (Forma Witt. 15)
H24	" " " (Forma Drag.24)
H27	" " " (Forma Drag.27)
H37	" " " (Forma Drag.37)
H29	" " " (Forma Drag.29)
A.A8	T.S. Africana A (Forma Lomb.8)
A.A3	T.S. " " (Forma Lomb.3)
A.A24	T.S. " " (Forma Lomb.24)
A.A23	T.S. " " (Forma Lomb.23)
A.C40	T.S. Africana C (Forma Bayee 40)
A.D67	T.S. Africana D (Forma Bayee 67)
C.A10	Comuna Africana (Forma Lomb.10)
C.A23	Comuna Africana (Forma Lomb.23)
C.A267	Comuna Africana (For. Dattia III,267)

Recollida superficial.

Nº de peces 49.

Figura 8. Gràfic 2. Materials d'importació. Per nombre de peces.

POBLAMENT RURAL AL LITORAL DEL GARRAF I PENEDÈS

La manca de dades arquitectòniques o ceràmiques prou significatives sobre el lloc ens obliga a cercar informacions a d'altres indrets, per tal de definir les característiques d'aquest assentament. En concret, els treballs realitzats els darrers anys a les comarques del Garraf i Baix Penedès han permès establir alguns dels trets fonamentals del paisatge i del poblament rural romà.

Algunes dades arqueològiques fan pensar en una precoç transformació del paisatge rural en aquest territori des de mitjan-finals del segle II a. C i començaments del I a. de Crist (REVILLA i MIRET, 1994:195). El nou poblament es caracteritza per la difusió d'un tipus d'establiment de petites dimensions, arquitectònicament modest i d'una orientació fonamentalment productiva. La manca d'excavació impedeix concretar amb exactitud la seva organització interna i cronologia. Tanmateix, sembla que ens trobem davant d'un assentament —tipus granja o factoria rural— que es coneix a d'altres indrets del litoral català; és el cas del nucli de Can Balançò (Argentona, el Maresme) (CODEX SCCL, 1992; GARCIA i PUJOL, 1994). Aquests assentaments, fundats dins la segona meitat del segle II a. C., mostren una distribució interna complexa, i utilitzen alguns dels elements constructius propis de l'arquitectura romana, però encara no es poden considerar com a vil·les.

L'evolució socioeconòmica del territori suposà, probablement, la transformació d'alguns d'aquests assentaments en vil·les. Aquest fet es produiria dins el període augusteu, com a part d'una transformació més profunda que afectà el litoral català i que es deixà sentir, especialment, a l'àrea rural de Tarraco (MAYER i RODA, 1986; KEAY, 1990; REVILLA i MIRET, 1994:197). Els restants nuclis desapareixen cap al canvi d'era o perduren durant les primeres dècades del segle I d.C. Les reduïdes dimensions, i la presència d'infraestructures productives i d'emmagatzematge, fan pensar que ens trobem, en alguns casos, davant de dependències d'una vil·la propera. Creiem que podria ser el cas de nuclis excavats recentment, com ara el Garrofer de la Cisterna i el Bosquet; també podria ser el cas d'altres nuclis poc coneguts com Sant Pau o la Pedra Encantada. Es tractaria, doncs, d'una organització jerarquitzada del poblament i de l'explotació de l'espai rural.

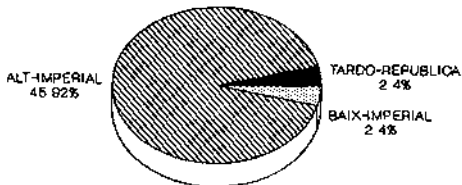
Dins l'època augustea es situen les primeres fases constructives de vil·les importants d'aquesta àrea com Darró i el Vilarenc. De fet, sembla que és dins d'aquest període quan es constitueix el model de paisatge rural que caracteritza tot el període alt imperial. L'element central d'aquest model és la vil·la, alhora nucli residencial i centre d'una explotació (*fundus*). La vil·la, com a residència d'un propietari amb uns recursos i un estatus social, integra uns programes decoratius i constructius molt complexos, definits per l'arquitectura tardo-republicana. Les evidències materials de què disposem per al Vinyet semblen respondre a aquest tipus d'establiment: construccions sòlides, amb una distribució que sembla complexa, i un conjunt d'elements característics d'aquests programes decoratius romans (tessel·les, pintura mural, plaques de marbre). La mateixa cronologia que aporta el material ceràmic sembla avalar aquesta possibilitat, ja que ens situa dins uns marges molt amplis (fins als segles IV-V després de Crist).

La vil·la romana concentra també tota una sèrie d'elements que reflecteixen directament les estructures socials i ideològiques que organitzen el medi rural. És el cas, per exemple, de la situació de moltes necròpolis, prop de les vil·les; o de la presència dels elements associats a l'exaltació d'un propietari rural, com les dedicatòries epigràfiques (REVILLA i MIRET, 1994:199). En aquest sentit, el Vinyet inclou una necròpoli que sembla mostrar unes jerarquies socials ben marcades. La presència de tombes molt modestes (dins d'àmfora), juntament amb tombes fetes en obra, seria una prova en aquest sentit. Igualment, el sarcòfag descobert al segle passat es podria interpretar com l'enterrament d'un personatge important. El problema principal per interpretar les relacions entre l'assentament, el grup social que l'utilitzà i la necròpoli és la manca de dades sobre la seva organització espacial i cronologia. En tot cas, sí que podem dir que el Vinyet seria un nucli rural d'una certa importància dins l'àrea litoral sitgetana.

ECONOMIA RURAL

Les fonts històriques i l'evidència arqueològica permeten establir algunes de les estratègies i pràctiques econòmiques, que determinen l'estructura del paisatge i el poblament rural, desenvolupades en aquesta àrea.

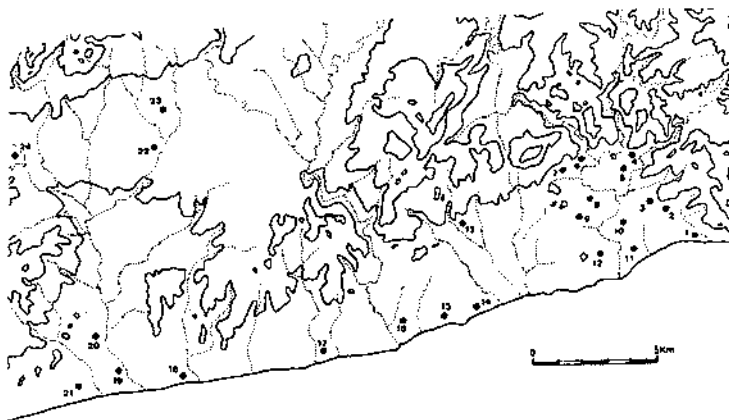
PERCENTATGE CERÀMIC PER PERÍODES

GRÀFIC 3

Material d'importació.
Nº de peces 49.

Figura 9. Gràfic 3. Percentatge ceràmic per períodes. Per nombre de peces.

Principals assentaments existents en època d'August i l'alt imperi. 1. Les Forques; 2. Fondo de Sant Quintí; 3. El Bosquet; 4. Casa Roja; 5. Garrofer de la Cisterna; 6. Sant Pau; 7. Allò en Ros; 8. Can Coll; 9. La Pedra Encantada; 10. Can Baró; 11. El Vinyet; 12. Can Girona; 13. Pujada del Mas d'en Peris; 14. Darro; 15. Racó de Santa Llúcia; 16. Castell de Cubelles; 17. Cunil; 18. El Vilarenc; 19. Torrent de Mar Guell; 20. Karting Club Vendrell; 21. Creu de Coma-ruga; 22. Masies de Sant Miquel; 23. Els Arcs; 24. Cal Xicó.

Figura 10. Mapa amb la situació dels principals assentaments d'època augustea i d'alt imperi (Revilla, V., i Miret, M., 1995:196).

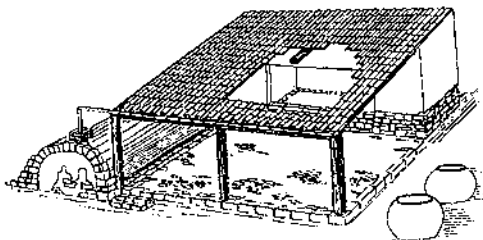

Figura 11. Reconstrucció hipotètica de la part romana de l'assentament del Garrofer de la Cisterna (Sant Pere de Ribes) (Garcia Targa et ali, 1990: 60).

Pel que fa a les fonts històriques, disposem d'una sèrie de referències a la pràctica de la viticultura. En concret, alguns autors clàssics es fan ressò de l'existència de vins de qualitat a l'àrea de Tarraco: Plini el Vell, HN.,XIV,71; Silius Italic III, 369-370 i XV, 176-177; Florus, Vergilius orator an poeta, II, 8. Aquestes dades, encara que breus, i moltes vegades tòpiques i reiteratives, són prou importants perquè demostren l'entitat d'uns processos econòmics: es tracta de vins de prestigi, consumits per les elits romanes i que precisen d'uns mitjans de producció i distribució molt importants (MIRÓ, 1988: 301; REVILLA, 1995).

Paral·lelament, l'arqueologia ha permès establir l'extensió d'aquest fenomen al territori de Tarraco i l'organització concreta dels processos productius i infraestructures. Els treballs realitzats a diversos jaciments del Penedès i Garraf han demostrat la integració dins les vil·les d'una sèrie d'activitats complementàries relacionades amb la producció i exportació d'un excedent vinícola: instal·lacions de premsatge, dipòsits i magatzems de dòlia (fig. 10).

Es coneixen fins i tot les instal·lacions industrials que produïen els recipients vinaris i que formen part de les infraestructures de la vil·la. L'exemple millor conegut és el de la terrisseria de Darró (Vilanova i la Geltrú) (LÓPEZ MULLOR et al., 1992). A aquest s'han afegit recentment tota una sèrie de centres nous: Creixell, el Vilarenc (Calafell), Tomovi (el Vendrell-Albinyana) (REVILLA, 1994).

Per altra banda, s'han pogut excavar una sèrie de petits nuclis agrícoles que semblen dedicats, exclusivament, al processat de vi. Aquests nuclis inclouen grans dipòsits d'opus signinum per a la fermentació i conjunts de dòlia. Els exemples més coneguts són el Bosquet i el Garrofer de la Cisterna (fig. 11), a Sant Pere de Ribes, i les Forques, a Sitges (BOSCH i MIRET, 1987; GARCIA TARGA et alii, 1990; REVILLA i MIRET, 1994: 200-202). En cap cas es pot pensar en aquests llocs com a vil·les autònomes, sinó que es tracta d'instal·lacions productives dependents d'alguna de les vil·les que controlen el territori pel seu emplaçament litoral i al costat de les principals vies naturals de comunicació. Aquest és el cas de Darró o del Vilarenc i devia ser també el cas del Vinyet. Potser alguns dels establiments esmentats varen dependre d'aquesta vil·la.

La integració d'agricultura i artesanat és resultat de l'aplicació d'un model econòmic que podríem considerar racional, basat en elevades inversions i que pretén obtenir rendiments importants. La viticultura a diverses províncies del món romà és l'exemple més evolucionat. A la Catalunya romana la viticultura conegué precisament un desenvolupament molt important entre els segles I abans de Crist i III després de Crist. Paral·lelament, les activitats artesanals dins les vil·les romanes poden assolir autonomia pròpia, atesa la seva rendibilitat: aprofitament i venda dels productes artesanals i recursos naturals de les vil·les als mercats urbans. Aquesta situació és també característica a Catalunya en aquest període (REVILLA, 1995).

Les troballes esmentades a la nostra àrea fan pensar que una de les bases de la riquesa que demostren moltes de les vil·les és precisament el desenvolupament de la viticultura i l'aprofitament i venda dels recursos naturals, elaborats o no. Naturalment, aquesta no devia ser l'única font de beneficis pels propietaris rurals, ni l'única pràctica agrícola coneguda o dominant. El problema, com a d'altres àrees de Catalunya, és la manca de dades arqueològiques o literàries sobre altres activitats econòmiques al medi rural.

CONCLUSIONS

La manca d'un treball sistemàtic impedeix definir clarament el tipus d'assentament que hi hauria al Vinyet. En tot cas, sí que sembla que ens trobem davant d'un altre exemple del model de poblament característic del litoral català a l'època romana. En el cas concret del litoral del Garraf-Penedès, el Vinyet respondria molt probablement a les característiques arquitectòniques, socioeconòmiques i ideològiques que mostren vil·les com Darró o el Vilarenc.

Òbviament, només la seva excavació permetria establir les seves característiques concretes i la seva especificitat o acomodació al model general de la vil·la romana. Aquesta manca d'excavació és la que també impedeix definir clarament una qüestió molt important; a saber, la relació entre hàbitat i necròpoli. Aquesta relació és fonamental per plantejar un altre problema important, el de la continuïtat o transformació del poblament rural a l'Antiguitat tardana (KEAY, 1984a;

KEAY, 1991). Com s'ha assenyalat, la necròpoli podria presentar una ocupació molt perllongada, entre els segles IV i V després de Crist. Aquest fet, però, també es podria explicar per diferents moments d'utilització i no per l'ús continuat del lloc. De fet, res no impedeix pensar en la continuïtat de l'ús com a necròpolis rural després de l'abandonament del lloc com a assentament.

Fins al moment, els treballs de prospecció i excavació a l'àrea del Penedès i Garraf mostren una contracció molt forta del nombre d'establiments rurals coneguts. Entre els que perviuen, s'inclouen precisament alguns que es definien com a vil·les; és el cas de Darró i el Vinyet. Però també segueixen ocupats alguns nuclis d'entitat imprecisa (REVILLA I MIRET, 1994: 204-205). La manca de dades, doncs, fa que sigui més interessant un estudi futur d'un dels pocs nuclis romans ocupats al llarg de tota l'època imperial a la comarca del Garraf.

BIBLIOGRAFIA

- BOSCH, J., i MIRET, X. "El Bosquet (Sant Pere de Ribes). Una planta per a l'elaboració de vi i la seva distribució". *Col·loqui d'Arqueologia Romana. El vi a l'antiguitat*. Badalona, 1985, pp. 93-110. Badalona, 1987.
- CARBONELL GENEER, J. "Excavaciones en Santa María del Vinyet". *Eco de Sitges*. Año LVIII, núm. 2341. Sitges, 1948.
- CODEX SCCL. "Excavacions a l'autopista A-19, variant de Mataró. Tres exemples de poblament del Maresme: de l'ibèric ple a la romanització". *Laietania* 7 (pp. 157-189). Mataró, 1992.
- DEL AMO, M.D. *Estudio crítico de la necrópolis paleocristiana de Tarragona*. Tarragona, 1979.
- FERRER, A. "El sarcófago romano de Sitges". *Ampurias, VII-VIII*, pp. 366-368, Barcelona, 1951. "Hallazgo de una necrópolis romana en el santuario del Vinyet" (Sitges). *Ampurias XIII*, pp. 191-195, Barcelona, 1945/6.
- "Prospecciones en el yacimiento romano de Sitges y Vilanova y la Geltrú (Barcelona)". *Archivo Español de Arqueología XXXVIII*, núm. 91, pp. 174-175, Madrid, 1955.
- GARCIA TARGA, J., et alii. "El Garrofer de la Cisterna: un assentament romà i medieval a Sant Pere de Ribes (el Garraf)". *Miscel·lània Penedesenca*, 1990, pp. 49-70, Institut d'Estudis Penedesencs, 1991.

- GORGES, J-G. *Les villes hispano-romaines. Inventaire et problématique archeologiques*. Centre Pierre Paris. Paris, 1977.
- IPAC. *Inventari del Patrimoni Arqueològic. Garraf*. Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, 1988.
- KEAY, S. *Late Roman Amphorae in the Western Mediterranean. A typology and economic study: the Catalan evidence*. British Archaeological Reports, International Series, 196, 2 vol. Oxford, 1984.
- Decline or continuity. The coastal economic of de conventus Tarraconensis from the fourth century until the late sixth century*. British Archaeological Reports, International Series, 193, pp. 552-577. Oxford, 1984a.
- "The impact of the roman conquest and processes in the development of the coastal communities of Hispania Citerior during the Republic". BLAGG, T, MILLET, M (eds). *The Early Roman Empire in the West*. pp 119-150. Oxford, 1990.
- "The ager Tarraconensis in the late Empire: a model for economic relationship of town and country in eastern Spain". BARKER, G and LLOYD, J (eds). *Roman Landscapes. Archaeological Survey in the Mediterranean Region*, pp. 78-87. London, 1991.
- LÓPEZ MULLOR, et alii. *La Primera Vilanova*. Institut d'Estudis Penedesencs, 1992.
- MAYER, M. i RODA, I. "La romanització de Catalunya. Algunes qüestions". *6è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, Puigcerdà, 1984, pp. 339-351, Puigcerdà, 1986.
- MIRET, M. "Dades sobre el poblament a la comarca de Garraf durant la baixa romanitat i els inicis de l'Alta Edat Mitjana" *XXIX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos*, pp. 219-227, Sitges, 1988.
- MIRÓ, J. *La producción de ánforas romanas en catalunya. Un estudio sobre comercio del vino de la Tarraconense (siglos I a.C. - I d.C.)*. British Archaeological Reports. International Series, 473. Oxford, 1988.
- PALET, J., POU, J., REVILLA, V. "La villa del Vilarenc (Calafell) i el poblament romà a l'àrea del Penedès". *Homenatge a Miquel Tarradell*. Ed. Curial. Barcelona, 1993.
- PUJOL, I., DEL HORNO, J., i GARCIA ROSELLÓ, J. "El poblament ibèric dispers al Maresme central: l'exemple de Can Boada (Mataró) i el procés de romanització des de l'inici de la colonització agrícola fins el naixement d'Iluro". *Laietania 9*, pp. 89-129, Mataró, 1994.
- REVILLA CALVO, V. *Producción cerámica y economía rural en el Bajo Ebro en época romana*. El alfar de l'Aumedina (Tivissa. Tarragona). Col·lecció Instrumentum, 1. Barcelona, 1993.
- "El alfar romano de Tomovi. Producción anfórica y agricultura en el área de Tarraco". *Butlletí Arqueològic. Època V*. nº 16. pp 105-122. Tarragona, 1994.

Producción cerámica, viticultura y propiedad rural en Hispania Tarraconensis (siglos I a.C. - III d.C.), Barcelona, 1995.

REVILLA CALVO, V., i MIRET MESTRE, M. "El poblament romà al litoral central de Catalunya". *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló*, 16, pp. 198-210, Diputació de Castelló, 1994.

TED'A. *Un abocador del segle V després de Crist en el Forum Provincial de Tarragona*. Tarragona, 1989.